

Slavo Kalný

Dychovka v gulagu

Tak tu, v tomto fascikli, je poskladaný a navršený môj život. Panebože, koľko je v ňom žiadostí, prosieb, odvolaní a najmä životopisov! Čo robili s mojimi životopismi na toľkých úradoch a školských odboroch? Verili im vôbec, keď som každý písal na ich objednávku? Ktorý z nich je úplný a najmä pravdivý? Obávam sa, že taký životopis v svojom fascikli nemám. Každý je pristrihnutý objednávke doby i očakávaniu žiadateľa.

Mohol som vari za komunistov ako učiteľ napísať, že som veriaci?

Mohol som sa ako riaditeľ jednotriedky doznať, že som bol tri roky v sovietskom lágri? Pravdu som nenapísal ani vtedy, keď ma prinútili opísať svoje gulagovské roky. Aj vtedy som klamal na želanie režimu: Budoval som sovietsku vlasť. Dobrovoľne! Bola to akási čudná hra – hra na životopisy. Kto z nás sa jej nezúčastnil, kto z nás nenapísal falošný životopis? Kvári ma iné, podnes neviem, kto ma udal, kto ma vyhnal na Sibír. Akým právom ma cudzia štátna bezpečnosť bez súdu a rozsudku odvliekla na sibírske roboty ako otroka.

Už dávno som na dôchodku, úrady ma nepotrebujú, ja nepotrebujem úrady, no napriek tomu som si povedal, že ešte raz, ale posledný raz, napíšem svoje *curriculum vitae*. Nie hocijaké, lež pravdivé. Životopis na objednávku svojho svedomia, pre vlastné uspokojenie.

Z tej zamagurskej gulagovskej štvorice žijem už iba ja. Preto ja, Kiska Ján, podávam svedectvo o gulagu aj v ich mene.

Svoj život som prežil zväčša medzi spišskými Nemcami, lebo v dedinách Popradskej kotliny, kde mi prichodilo žiť, nebolo dediny bez Zipserov, spišských Sasov.

Narodil som sa 20. novembra 1910 vo Vrbove, zvanom Menersdorf. Hoci v našej uzimenej dedine vytekajú aj termálne pramene, vyžiť z roľníctva sa nedalo. Do škôl som sa dostal iba vďaka môjmu otcovi, ktorý sa chcel pomstiť ži-

votu. Pomáhal mu aj môj dedom, cestár, ten lopatu vypustil z rúk až potom, keď som zmaturoval na učiteľskom ústave v Banskej Štiavnici.

Mojou prvou učiteľskou štáciou bola r. k. jednotriedka v Malej Frankovej. Malá zamagurská dedina, pokrytá šindľom a polovicu roka snehom, bola školou aj pre mňa – eléva. Prvá štácia je ako prvá láska – plná najkrajších spomienok, hoci moje oči toľko biedy dovtedy nevideli. Bosonohé deti prichádzali do školy aj za zasnežených dní a ja – udivený i uveličený – som sa im zabudol aj poďakovať. Tie roky ma naučili skromnosti, húževnatosti, lebo ak tam dokázali žiť moji žiaci, chcel som to dokázať i ja.

Roku 1939 som prešiel učiť do Slovenskej Vsi. Vtedy to bola prikrčená dedina, malá a tiesnivá ako jej škola. Susedná Spišská Belá zvaná Waltensdorf bola už vtedy mestom. Chodieval som ta do knižnice i po noviny. Vtedy už prinášali nedobré zvesti. Republiku krájali cudzí patróni... a veru i my sme tu trpeli, či neodfaklia aj tento kút pod Magurou a nehodia ho na upokojenie Poliakom. Miestni Nemci sa našim obavám smiali. Keď sa cez dedinu začalo valiť nemecké vojsko na Poľsko, mali už pošíte ohakenkrajcované vlajky, hnedé košele, ba aj heilovali ako tí v Sudetách. Ibaže s vojskom nemeckým sa valilo aj vojsko slovenské! Hach, ako sa tá politika môže zvrtnúť. Takže my ideme s Nemcom krájať Poliakov! Nuž, Boh s vami, chlapci, ale odkrojte iba to, čo nám Poliak predtým neprávom zobral.

Vyučovanie sme začínali pokornou modlitbou a končili haptákovým pozdravom Na stráž! Prečo sú učitelia ako barani? Nie sú schopní vzoprieť sa ani vtedy, keď im prikážu založiť gardu v dedine, kde majú ľudia iné starosti ako pochodovať a nastrážovať.

V našej škole ustanovujú za veliteľa gardy správcu školy. Ten si však väčšmi oblúbil pohárik než gardu, a preto jeho garda žila iba v jeho hláseniach. Lež vrchnosť mala oči všade. Predvolávajú si ma pred školskú stolicu a otázkam sa nestačím čudovať:

- Kiska, si veriaci?
- Áno, prosím, veď viete, že aj organujem.
- A preto učíš v rímskokatolíckej škole. Vieme, že o deti sa staráš príkladne. Vzorná škola, aj učitelia – a garda vám tam spí!
- Ako viem, hlásenia chodia.
- To sme už počuli. Povedz, môže byť veliteľom pijan bez autority?
- Nuž, to prosím neviem, ale ak môže byť správcom školy...
- Aj my máme svoju taktiku – zámery. Prevezmeš velenie gardy!

Prevzal som fascikel s hláseniami i s menami vari tucta chlapov. Pretože sme nemali ani zbrane, ani uniformy a na pochodovanie nebolo času ani nála-

dy, raz mesačne sme chodievali za humná, kde sme si pofajčili, hrkli z páleného a od srdca zanadávali na Zipserov, ktorí sa nám tu rozťahovali ani páni sveta.

V tom čase si horlivý stúpenec strany Deutsche Partei zhotovil na svojom dvore propagačnú tabuľu s obrovskou mapou, ktorá sa dala čítať aj z ulice. Označoval na nej vlajočkami frontové úspechy hitlerovcov.

Ešte nie sme v reiche, kamarát môj, povedal som si aj s priateľom a za bez-mesačnej noci sme tabuľu s mapou zvalili. Hoci brechajúce psy Zipsera i dedinu prebudili, podarilo sa nám utiecť a skrýť v dome môjho budúceho svokra Cicoňáka.

Rusi nás oslobodili v polovici januára. Koncom mesiaca je u nás odpust. Ten pofrontový bol chudobnejší, no o to radostnejší, že vojnu sme prežili v zdraví a k životu sa mala aj naša osemmesačná dcérka Zitka. Celá rodina sme šli na speveď i sväté prijímanie poďakovať sa Bohu za žičlivý osud. Toho dňa k nám prišiel sovietsky dôstojník v sivastozelenej vyhladenej uniforme, správaním spôsobilý, jemný. Keď ho svokra ponúkla koláčom i štamperlíkom, povedal po našom:

– Na zdravie, nech sa vám darí.

– Spasibo, na zdravie vám, osloboditeľom, – odpovedám a predstavujem mu rodinu. – A toto je náš rodinný poklad, naša Zitka.

– Takže vy ste ten... ten učiteľ?

– Áno, ja Kiska Ján, teší ma...

– Máte chvíľu času, povedzme päť minút? Zájdem na komandatúru, hneď sa vrátite.

– Prirodzene, čas mám, veď svätíme, odpočívame, máme odpust... odpustené všetky hriechy, – žartujem a beriem si kabát.

Ale pred domom mi úsmev zamrzol. Pri dverách ma očakávali dvaja samopalníci, hlavňami ma pomkli dopredu, pozriem na dôstojníka, no preňho som už nejestvoval. O chvíľu som zažil ruský výsluch:

– Ak budeš vravieť pravdu, pomôžeš iba sebe. Bol si gardista?!

– Bol, prosím, bol, ale...

– Ty si bol dokonca veliteľom! – strelí zozadu tretí.

– Ale to veliteľstvo som zložil. Dal som sa preložiť do Lubice.

– Čiže k Nemcom, fašistom. Vieme všetko. Kde máš zbraň?!

– Zbraň... preboha, akú zbraň, proti komu, nikdy som...

– A kde máš uniformu?

– Ak myslíte na gardistickú, tak takej v dedine nebolo.

– Takže sa nepriznávaš k ničomu. Len vyčkaj, vyčkaj. Priznáš sa aj k tomu, čo si nevyviedol.

Otázky na mňa pálili spredu, zozadu, zboku, krúžili okolo mňa, vymieňali sa, posilňovali vodkou, no keďže ja som si húdol iba svoje, unavení z výsluchu kopli do mňa a vsotili do miestnosti. Tam som uvidel Teodora Budzáka, nášho kolára. Z goralského Lendaku privliekli Jána Gallika a Blažeja Kolodzeja, tamojšieho hasičského trubača. Iba raz si zatrubil na lendackých gardistov, a už ho stihli udať i zatvoriť.

Naši stáli pred komandatúrou ani božie muky. Dobrá ruská duša im pošepkala, aby mi na cestu priniesli teplejšie oblečenie a jedivo.

– Preboha živého, na akú cestu, kam? – zalomila žena rukami a už trielila domov a nad ránom ma čakala s batohom: – Janík môj, nezúfaj, všetko sa vysvetlí, určite je to omyl, vrátiš sa, musíš sa nám vrátiť!

Traja samopalníci eskortujú štyroch zaistencov, ženičky sa prežehnávajú, no v ďalšej dedine svetaznalí chlapi sa dušujú: Vedú Nemcov, fašistov.

Kúsok za Ždiarom, blízko hraníc, akýsi pocestný sedí v priekope a kŕmi sa: – Idi siuda, – skričí samopalník, zhaltuje ho, odoberie mu jedivo, posotí ho samopalom, a už aj on kráča s nami, nevedno prečo a nevedno kam.

Kde je tu hranica? Kde sú tu závozy, naši financi?! Prečo nás nik nezastavuje ani sa nik nepýta, koho odvádzajú a prečo?! Otroci sa predsa predávajú. Prečo sa nik nepýta, kto nás predal a za koľko? Načo je komu takáto nemá a mŕtva hranica, keď neslúži ani rodným?

A my len kráčame a kráčame, štvérame sa do kopcov, spúšťame sa, prechádzame cez Zakopané, kde si nás nik nevšíma, raz spíme v lese, priekope, raz v akomsi baraku, kde eskorta ujedá z nášho jediva a zabúda nás ponúknuť. Napokon sa na smrť vysilení dovlečieme do Nowého Sączu, kde konečne máme nad hlavou murovaný plafón, no slnce už iba za mrežami.

Taký babylon som dovtedy nezažil: Poliaci, Ukrajinci, naši Zipseri i Mantáci z Medzeva, ale aj Nemci čistokrvní, a medzi nimi Slováci. Napospol ľudia bez mena, zväčša aj bez slov, a uprostred nádvoría žumpa ani svet. Nad žumpou dlhočizná doska a na nej holé zadky. Tie sa vyprázdňovali a krvavé striekajúce výkaly príšerne zapáchali. Vzdychanie a jojkanie podchvílou preťal výkrik, a už holý zadok padá, prepadáva sa v žumpe. Som zhrozený, no Poliak Jacek mi ledabolo vraví: – O jednu smrť menej či viac.

– Ako môžeš takto, veď si človek!

– Priateľ môj, ja som už jeden láger absolvoval. V reiche u fašistov. Viem, čo je choroba a čo spása človeka. Vždy lepšie umrieť na počiatku ako deň pred oslobodením. To sa stalo môjmu bratovi.

– Prepáč, asi tomu nerozumiem.

– Skôr či neskôr porozumieš.

Deportovali nás ďalej do Sanoku a za mestom naládovali do vagónov. Vlak zastavoval približne po dvoch dňoch. Vtedy vagóny obstalo ozbrojené koman- do a vojaci roznášali stravu na ďalšie dva dni a dve noci: tristo gramov chle- ba a pol litra polievky. V polievke plávalo proso, otruby alebo repa. Lež čo sme do seba nachlípali, hneď sme aj vyprázdňovali do zakrvaveného žlabu. Vagón i žlab boli semeniskom chorôb ako červienka, týfus, hádam tucet všelijakých ekzémov. Napospol šlo o choroby, aké moje oči dovtedy nevideli.

Vo vagóne je komín, hvízda cezeň vietor, no my žijeme vďaka škáre pri ko- mínne. Môžeme cez ňu prepchať ruku, nahrabať snehu do dlane a tak si ovlažiť hrdlo i dopukané pery. I tak sa pri každej zastávke ozýva zo zatvorených vagó- nov buchot a úpenlivé volanie: Wasser, wasser, vodu, vodu...

Na smrť smädni Poliaci sa pretisli k dverám a na zúfalé volanie po vode za- štekali samopaly. Ani len dvere vagóna neodsunuli. A tak sa dostrieľaní Poliaci viezli ďalej a umierali nám pred očami. Mŕtvych sme vykladali až po mesiaci kdesi za Uralom, kde si už zrejme na takéto transporty privykli.

Náš tábor sa rozprestieral v nekonečnej Sverdlovskej oblasti na Sibíri, kde sa darí močarínám, bahenným horúčkam a iba v chorých hlavách i nádejam na útek. Láger je obohnaný ostnatým drôtom, má strieľne, strážne veže i baraky z dreva. Ten náš je novučiký, akoby včera dohotovený. Neohobľované drevo ešte vonia, vyteká z neho živica, možbyť ešte pred mesiacom aj toto drevo ži- lo pokojne a šťastne v kmeni mocného sibírskeho stromu. Strom je strom, ale akým právom ste prepílili život mne?!

Lež takéto blúznivé úvahy a chimérické túžby po spravodlivosti pri ďalších výsluchoch zo mňa vytĺkli. Už nie som gardista, ale fašistický pes, lebo fašis- tické psy sú v našom lágri všetci – zo všetkých nácií.

Strácam meno a fasujem číslo. Väzeň je v pozore, čiapka v ruke, ústa kričia: – Väzeň číslo dvadsaťjeden prišiel na váš rozkaz!

Strážcovia sa príšerne nudia, pozerajú na nás s dešpektom, v ich očiach sme dávno odpísaní, čoskoro mŕtvi, podchvílou sa zaškeria a po svojom si zažartu- jú: – Tak ty si číslo dvadsaťjeden, OČKO. Prinášaš šťastie, výhru. Ale ty, očko moje, sa tu šťastia nedočkáš.

Majú aj svoju obľúbenú anekdotu, ktorá je avízom na kolektívny smiech strážnych: – Jesli ne budeš rabotať, podochneš ot golodu. Jesli budeš rabotať, podochneš ot raboty. Vsio rovno – podochneš.

Prečo sa smeje aj Míša, v mojich očiach jediný sympatický vojačik, taký vy- krmený medvedík. Míšovi som dlho veril, dôveroval, lebo v jeho očiach som raz postrehol záblesk porozumenia, súcitu. Ale čo zmôže jeden Míša v tej ne- ľudskej mlynici?

V tajge vytínáme stromy, spúšťame ich po divej rieke, možno na stavbu ďalších lágrov. Stavíme cesty, primitívnymi nástrojmi dolujeme v železorudných baniach.

Najhroznejšia nie je tu zima, ani tá sibírska, štyridsaťstupňová, ale vietor. Sibírske vetrisko skučí a hviezda, preniká pod kožu, pred sibiriakom niet kam ujsť. Za fujavicových nocí sa tlačíme k sebe ako sardinky, chrbtami podopierame steny baraka, lebo ak neprežijú steny, neprežijeme ani my.

Jacek, ten, čo prežil fašistický lágér, vraví: – Najťažšie je prežiť prvý polrok. Ak prežiješ prvý, prežiješ aj druhý.

Vďaka Jackovi viem, že na prežitie je najdôležitejšia polievka, akákoľvek lágrová žbrnda: Je teplá, odháňa hlad i smäd, je neškodná, lebo bacity sa v nej varením zničili. Zrejme to vedía aj naši väznitelia, lebo polievku mávame na raňajky, obed i večeru. K nej denne štyristo gramov chleba, na obed kašu z prosa alebo zo sladkých zmrznutých zemiakov. Občas dostávame aj slede, ktoré sú nesmierne presolené, až pália v hrdle i žalúdku. Piť, dačo piť! Okrem snehu pijeme unikátny lágrový čaj – vo vode vyvarené smrekové a borové ihličie.

Jacek vraví: – Ján, ty to prežiješ, lebo ty si žil biedne aj doma. Čože si jedával ako slobodný učiteľík? Ťažšie je to prežiť psychicky. Skús nemyslieť na ženu, na svoju dcérku. Lepšie je myslieť na zajtrajší deň v lágri. Jackovi sa smejú oči, lebo vie čítať aj myšlienky: – Neboj sa, v lágri infarkt nedostaneš. Ten ťa chmatne, až sa vrátiš domov. A nepremýšľaj toľko. Čím je hlava plnšia túžby, tým ťažšie sa žije duši.

Áno, verím ti, ale čo s telom, keď ho mám večne ubolené a nevládne? Som opuchnutý ako nafúknutý panák, aj bez doktora viem, že mám dystrofiu – a v nohách namiesto svalstva metrák olova. Na dystrofiu je v lágri jediný liek: šikmá doska, podobná rizni drevorubačov. Na rizni ležím ako kus polena, ale vždy hlavou dolu, a hoci od bolesti sotva dýcham, vnímam slová kibicov: – Stečie nám? Nestečie? Postaví sa nám ten Slováčik na nohy, alebo skape?

Na doskách ležím tretí deň, tretiu noc, vode sa zo mňa nechce, ak tu skapem, ani pes po mne neštekne. Skončím ako kolár Budzák. Aké ten mal ruky na kolesá, spice, oja, na rebriniaky! A tu nemá ani najobyčajnejší kríž. Ani neviem, do ktorej jamy ho hodili. Panenanebi, postavím sa ja ešte na nohy? Keby žil Budzák, možno by mi tajne stihol urobiť kríž. Veď čože je kríž? Stačí zložiť haluz krížom na haluz, a už je kríž. Náš strážnik, vojačik, svoj kríž má. Vojenské kríže a hroby sú vyrovnané ako na defilírke. Lahko ich aj porátať. Ale kto raz poráta pochovaných v týchto sibírskych lágroch?

Vďakabohu, na štvrtý deň sa zo mňa spustila voda. Stiekol som, ožil!

Jacek vraví: – Vidiš, stačí chcieť. Vstal si z mŕtvych, zdolal si rizňu smrti.

Za letných dní sa aj v sibírskej tajge roztápa sneh, šibká tráva, jej šťavnaté steblá sa premieňajú na vitamíny. Horšie je, že v tajge kálame drevo, približujeme ho k divjej rieke, denne prechádzame cez močaristé zabahnené úseky, kde kraľujú milióny komárov. Sibírsky komár má chuť na popraskané pery, otvorené vredy, sosákom útočí na sliznaté ekzémy, oči, uši – až človeka ubodá divnie na smrť. Noc v lágri je vykúpením. Lež v noci nastupujú ploštice. Povylietajú zo škár, pijú a vysávajú krv z doštipaného tela. Ale v lágri majú recept iba na vši. Raz za týždeň nás naženú do rozpálenej suchej miestnosti, kde horúci vzduch spaľuje vši na tele i v šatách. Lež tie potvory si privykli aj na odvšivovací kúpeľ.

Najlepšie sú na tom naše zuby. Keďže nemajú do čoho zahryznúť, nebolia ani nás netrápia. Samy sa vykývajú, samy od seba bez bolesti vypadávajú.

Veliteľ hlási nastúpeným väzňom: – Kto sa pokúsi o útek, skončí ako títo Poliaci zastrelení na úteku!

Ale moje oči vidia iné. Do troch Poliakov strieľali spredu, guľky majú v čele, bruchu i na prsiach.

– Jacek, ako možno zastreliť väžňa na úteku spredu?

– Nepremýšľaj, Ján, lebo premýšľanie bolí.

Pri robotách v teréne pomáha strážnikom udržiavať poriadok jeden z väzňov – vopred určený brigadír. Dnes je brigadírom pri nakladaní piesku v tajge staroľubovniansky učiteľ Kreiger. Holomráz pozdnej jesene štípe tváre, oziabnuté ruky nakladajú piesok, väzni si ľadovými rukami trú nos i skrehnuté uši. Ja mám uši v teple, lebo na hlave mám ešte z domu baranicu. V tom však postrehnem, že moju baranicu zaregistroval aj vojak so samopalom. Nebadať kývne na druha v stráži, ten prikývne, vojačik výstražnejšie ulapí samopal a podíde ku mne: – Pod' so mnou, kúštik ďalej je vyvalený strom. Privlečieš ho, v peci užitočne zhorí.

Tento trik už poznáme. Vojakovi sa na tebe čosi zapáči, a už pred ním kráčaš na nevyhnutnú robotu, sám. Po chvíli zobďaleč zaznie výstrel, príbehne vojak a zadychčaný hlási veliteľovi: – Väzeň číslo to a to zastrelený pri pokuse o útek! – Hlási útek, hlási smrť, no zabudne zahlásiť, že na väžňovi zostali iba spodky a košeľa. Baganče, kabát a teplá čiapka sa pri úteku stratili. Našťastie, ktorýsi z kamarátov postrehol, že kráčam do lesa pod samopalom a okamžite to hlásil brigadírovi. Učiteľ Kreiger, riskujúc život, neváhal. Okamžite prikázal zastaviť prácu a volal na poplach: – Kamaráti, berú nám Jana, Kis-ku nám berú!

Ostatní strážcovia zaskočení volaním o pomoc museli za väzňami do lesa. Vidíte, Kreiger je Zipser, Nemeč, no nadovšetko človek. Nebyť jeho, nežijem.

Odvlečení staroľubovnianski advokáti spísali list – prosbopis. Opísali v ňom nielen bezprávne odvlečenie z vlasti za hranice a pomery v tábore, ale aj našu úpenlivú žiadosť o vyslyšanie vrátiť sa domov. List adresovali našej ambasáde v Moskve, lebo k nám do ČSR by sotva došiel. Pri vykladaní vagónov sa nám za chlebový a sledový úplatok podarilo získať dôveru hladného Sibírčana, a ten prisľúbil, že list ofrankuje a odošle.

Vari po mesiaci prichádza do lágra komisia, pred ktorou sa triasli aj naši komandíri. Komisia poprezerala bývanie, oblečenie, kuchyňu a potom nás jedného po druhom vypočúvali. Vždy však bez svedkov, bez prítomnosti táborových strážcov:

- Dosiaľ ste nedostávali ani normálny čaj?
- Iba niekedy, výnimočne.
- Fasovali ste machorku?
- Občas, za výnimočné výkony.
- Takže do mäsa ste nezahryzli.
- Nie, prosím, nepamätám sa. No sleďa a prosovú kašu sme občas mávali.
- A vraj zemiaky iba zhnité, zmrznuté?
- Zima je zima a zemiak je zemiak. To sa, prosím, dá uznať.

Komisár na nás zaziapa: – Klamete! Ja som nespadol z hrušky. Po takej driene a pri takom jedle by ste dávno pokapali ako muchy. Žiadam dôkazy!

Akéže dôkazy, skade ich zoberieme... keď dôkaz je iba v našich slovách, v našej pravde. Padol na nás strach. Komisia odíde, my tu ostaneme a lágrové komando nám pripraví také peklo, že ho nik neprežije. Komisár tvrdil, že láger dostával aj mäso, aj rybacie konzervy, aj normálny čaj. Keďže to lágristi nevideli, požrali to zrejme stráže, ktoré tu boli v porovnaní s otrockou prácou lágristov na rekreácii. – Ale ja chcem dôkazy a ešte raz dôkazy. Ak svoje tvrdenia nedokážete, zatočím aj s vami.

– Máme dôkazy! – zvolá advokát pri spoločnom vyhodnotení, spúšťa si gate pod kolená a kričí: – Chlapi, čoho sa bojíte? Horšie už nemôže byť! Dolu košeľe aj gate. Naším dôkazom je vlastné telo, kosť a koža!

Nevidaný, no rukolapný dôkaz zástupu rachitických tiel, vystúpených rebier a vychudnutých vráskavých zadkov zabral! Komisia uverila očiam, neuverila veliteľovi.

Ba komisár vyhlásil, že čoskoro pôjdeme domov. Ale domov šli Nemci. Nastúpení spišskí Sasi z Kežmarku, Rakús, Podolínci, Spišskej Belej a Podhorian idú prví. Podnes si to neviem vysvetliť. Sasi pochádzali od Lipska, Dráždan... možno Stalin už v tom čase plánoval „demokratické Nemecko“, a preto preventívne zaľudňoval sovietsku zónu.

Jedného letného podvečera roku 1947 zavelili nástup aj nám. Stojíme pred barakmi a neveríme vlastným očiam: Dvíha sa rampa a na nádvorie pochoduje parádna uniformovaná dychovka. Dychovka hrá, vyhráva... Čože sa to robí? Tancovačka v lágri? Veselica? Stál pri mne Blažej Kolodzej, a tak mu šepkám: – Večne si túžil po tanci, máš možnosť. Aspoň spoznám tú vašu chýrnu goral-skú „skokacku“ s „kolo fľašky“. Tancuj, Blažej, nám hrajú, – žartujem, hoci neviem, čo to znamená.

Spomienky na dychovku žijú vo mne ako zlý sen, lebo čudnejší nápad si neviem ani predstaviť. Dychovka v gulagu, v tábore smrti!

Dychovka hrá, vyhráva, oči nového veliteľa a stráží sa popásajú na prekva-pených tvárach väzňov. Keď muzikanti odložili nástroje, veliteľ si stal na debnu a rečnil čosi o mieri a pracovnom poslanstve ľudstvu. Zakončil vetou, na ktorú takisto nikdy nezabudnem:

– Ďakujeme vám, súdruhovia, za obetavú prácu pre sovietsku vlasť!

Ale neskutočný sen pokračoval. Už na druhý deň fasujem cestovný balíček nesmiernej ceny. Je v ňom štipka naozajstného voňavého čaju, pol kila cukru, chlieb, tri slede, dva kilogramy pšeničného zrna. Súdruh žalúdok, čo vravíš na tento zázrak?

Žalúdok dostane šálku čaju, kúšтик sleďa s chlebom, no spokojný nie je – škvřka a škvřka.

Nezabudni, že ten balíček nám dali na cestu domov. Musíš vydržať. Už ani omrvinku. Mám Jackovu školu: Ak sa preješ, zhynieš!

Tí, čo uposlúchli svoj žalúdok, dostali kŕče, náramne spuchli a namiesto rados-ti z cesty domov prežívali muky na prični smrti.

Do vlaku nastupujeme takmer ako ľudia. Máme na sebe ešte väzenské há-by, eskortuje nás komando, no aj komando tvoria hladoši. Za kúšтик jediva mô-žeme na veľkých staniach vystúpiť z vlaku a z balíčka čo-to predat alebo vy-meniť.

Po treťom týždni aj bez mapy viem, že sa blížime k moru. Nozdry mi štek-lí vôňa jódu, rýb i vlažné ovzdušie, pri ktorom sa voľnejšie dýcha a zabúda na Sibír. Vlak zastavuje v čiernomorskom prístave Odesa. Pracujeme v prístave ešte vždy pod dozorom, no práca pri mori a na slnku je pre nás „sibiriakov“ skôr zábavou než prácou. V pamäti som si zafixoval odeské nábregie a neví-danú promenádu na korze. Kralovali na nej ruskí námorníci s americkými ci-garetami i darčekmi, za ktorými ženské srdcia pištia. Odrazu sa však zháčim. Čo to vidím? Je to fatamorgána, alebo skutočnosť? Po nábregí sa promenádu-jú aj nemecké uniformy, vyglančené čižmy, vyholené ksichty sa usmievajú, na tvár chytajú slnce a na svoj parádny vzhľad miestne dievčiny túžiace po dob-

rodružnej láske s cudzincom – hoci Nemcom. Túžia zrejme aj po darčeku alebo po rublíkoch, lebo láska má vždy svoju cenu. Dozvedám sa, že nemeckí vojaci tu pracujú ako odborníci v mlynoch, cukrovaroch a rybných kombinátoch. Viem si živo predstaviť, akú perfektnú prácu odvádzajú. I tak je kruté, ak fašistickí vojaci nahrádzajú miestnym slečnám zabitých alebo nezvestných milencov... aj manželov.

Noviny i rádio hromžia na americký imperializmus, no za americké konzervy a cigarety sa tu div nepohľušia.

I ja som si nasporil zopár rublíkov a odvažujem sa vojsť do obchodu. Preboha, ako sa kupuje v obchode? Väzeň číslo dvadsaťjeden sa hlási na nákup! Nie, tak nie, rýchlo si dačo kúp a zmizni, lebo nie si Nemeč v uniforme, ale väzeň označený aj čiernou čiarou na chrbte košele.

Jedného dňa sa odeské ulice zaplnili detským džavotom, školskými batôžkami a kufríkmi, učebnicami a písankami previazanými motúzom. Čože sa to robí, kde sa odrazu nabralo toľko detí?

Som to ja kantor! Veď už je september a škola sa začína aj u nás. Ozaj, čo poviem žiačikom, keď sa vrátim? Čím ich prekvapím? Len aby oni neprekvapili mňa. Pán učiteľ, kde ste boli tak dlho? Prečo vás naši osloboditelia odviekli? Nepaktovali ste za vojny s Nemcami?

Dni a noci sa zmáram túžbou po domove, a keď sa k nemu blížim, premkne ma akýsi čudný pocit viny i akejsi obavy a strachu z návratu domov. Umocňuje ho aj môj pohľad z vlaku na stanici Užhorod. Prekvapujú ma nápisy v azbuke i ľudia na peróne, sú bojazliví, zakríknutí, keď ich cez okno oslovíme, náhli sa čím skôr preč. Čože sa to robí? Čia je Podkarpatská Rus? Ešte vždy maďarská, alebo už československá? Čo som ja mohol vedieť o akomsi Stalino-
vom plebiscite, ktorým nám Zakarpatie zobrali? Áno, brali nielen ľudí, ale aj celé krajiny.

Mlčia aj naši financi na novej hranici vo Vyšnom Nemeckom. Pred veliteľom eskorty salutujú ako pred ministrom, preberajú bumážky, neštudujú ich, iba prikyvujú a prikyvujú. Nik sa nás na nič nepýta, ani my nič nevravíme, no za hranicami u nás doma, už bez eskorty a povelu, akoby na povel, padáme na kolená a bozkávame zem, prinavrátenu vlasť. V tej chvíli som najšťastnejší človek na svete.

Panebože, ako to vyzeráte? Hľadá na mňa ženička zrejme zdesená z môjho výzoru, no ja si na svoje šťastie nedám siahnuť a od radosti ju objímam. Prečo sa odo mňa odťahujete?

V Trebišove spíme v kasárňach, lebo tamojšia posádka naháňa banderovcov. Varia nám sestry z Červeného kríža. Keď však vidia, ako hltavo jeme a oby-

čajnú polievku nazývame božským nektárom, sú presvedčené, že to v hlavách nemáme v poriadku.

Koncom septembra som konečne doma. V tele mám totálnu avitaminózu, skorbut, kožu posiatu odpornými ekzémami a na pľúcach mám kavernu. Psychicky i telesne zdeptaný držím v náručí dcérku, ktorá ma nepozná, očividne sa ma bojí, a ja sa obávam, že ma dlhý čas ani nebude chcieť spoznať.

Ostalo mi zopár zubov. Do čoho zahryznem? Do chleba, alebo do svedomia toho, čo ma udal?

Manželka ma chlácholí a vraví, aby som šiel na miestny národný výbor, kde vydávajú lístky na chlieb i ďalšie potraviny. Na úrade som z evidencie vypadol, no ľudia ma spoznávajú, a ja sa nestačím čudovať: Odkedy si ty komunistom, keď si hlboko veriacim človekom? A ty zasa demokratom, keď si arizoval?

Našich Zipserov zväčša vyviezli a tí, čo ostali, žijú, akoby nežili. Židovské rodiny, ktorým som ako „veliteľ“ gardy pomáhal, sa z lágrov nevrátili: Takže jestvovali ešte krutejšie lágre ako ten môj gulagovský?!

Slovenskovešťania sú ku mne pozorní, ale nadovšetko obozretní, lebo jazyk sa im rozväzuje, iba keď nás nik nevidí. Aj vtedy iba šepkajú: Udal ťa ten a ten, nakydal na teba, lebo sa chcel zachrániť na tvoj úkor.

Vďaka za referencie, za ďalšie udávania, udatní alibisti. Ja mám iba jednu otázku: Kdeže ste boli a čo ste robili, keď tu pred vašimi očami udávali a zatvárali nevinných? Doznávam sa, že sú chvíle, keď i ja sa chcem dozvedieť pravdu, spoznať svojho udavača, prečítať si jeho anonym a potom sa mu pozrieť do očí... dlho, veľmi dlho mu hľadieť do očí.

Nemal som to ľahké ani v školstve ako učiteľ. Dcére Zitke nepovolili zmaturovať a mňa zo školstva prepustili. A tak som sa potuloval po štátnych majetkoch i družstvách, bol som mzdárom i úkolárom, ba aj zootechnikom. Rehabilitovali ma až roku 1964. Ale dlho som sa tomu netešil. Jedného rána sa prebudím a vidím, že cez našu dedinu sa valia tanky. Ruské tanky sa nevalia na Poľsko, lež z Poľska k nám. Stiahne mi hrdlo a prežívam hrôzu podobnú tej lágrovej. Strhávam sa zo sna, brodím sa močaristou tajgou, utekám pred komármi, lež tie mi prenikajú až do hlavy a tam bzučia a bzučia. Zošaliem, alebo prežijem tieto búrlivé tankové dni?

Väzeň číslo dvadsaťjeden prišiel na váš rozkaz! Míša sedí na tanku, usmieva sa a vraví:

– My sme si predsa padli do oka už v lágri. Vieš o tom, že si bol mojím očkom? Máš ty z pekla šťastie! Badám, že si tu žiješ ani kráľ. Máš nový domec. Paráda! Čo ti chýba?

– Nič, prosím.

– Tak budeš vítať nás, osloboditeľov. Máš na to právo. Budoval si sovietsku vlasť!

Čo je to za hrozný prelud, keď vidím Míšu na tanku?! Strach zo mňa preskakuje na ženu, na deti i vnukov. Jedného dňa niet Zitky ani jej muža, detí, mojich vnukov. Keď uvideli tanky, ušli za hranice. Žijú v Kanade, darí sa im, vďakabohu.

Vychádzal mi mizerný dôchodok, a tak som učiteľoval až do roku 1975. Končil som vo Vojňanoch, zvaných Krieg.

Z tej našej gulagovskej štvorky žijem už iba ja, Kiska Ján. Do Budzákovej rodiny som priniesol iba zvesť o jeho smrti. Gorali z Lendaku mali šťastie. Oba ja umreli doma. Oba si ešte stihli zakrepčiť tie svoje tance „skokacku“ i „kolo fľašky“. Ba Blažej Kolodzej si neraz zatrúbil aj na parádnej veselici pašeráckej dediny.

A čo ja? Už dávno som na dôchodku, úrady ma nepotrebujú, ja nepotrebujem úrady, no napriek tomu som si povedal, že raz, posledný raz, napíšem svoj životopis. Nie hocijaký, lež pravdivý ako spoveď.

Poznámka autora:

Niekdajší učiteľ Ján Kiska zo Slovenskej Vsi umrel roku 2001.